

שחסר ב'כהונתו' בשיבה, כנאמר 'לעמידה בחרתי'. והקשו על כך לפי זה אין צורך במקרא נוסף לעכב (וכמחוסר בגדים שפוסל עבודה כזר), ועוד כמה קושיות ודקדוקים. וב'זבח תודה' נקט משום כך שהעיקר כפי הנוסחאות האחרות שברש"י (וע"ע בית ישי קיז. ויש להעיר שבשאר מקומות שהוזכר בגמרא ענין הכהנים ב'כיהונם' פרש"י לאפוקי מחוסרי בגדים ולא כתב יושב – ע' לעיל יג. ולהלן כד:).
ואפשר שיש נפקותא בדבר; לפי הברייתא שהמקור לחילול עבודה ביושב הוא מכך ששנה עליו הכתוב לעכב, הרי לא נאמר 'לאו' מפורש ביושב הלכך אין בו מלקות. אבל אם הוא כזר יש מקום לומר שאע"פ שנתמעט מעונש מיתה מגזרת הכתוב, יש בו מלקות כדין זר. ואולם מסתבר שלענין עונש אין ללמוד יושב מזר, וכשהתמעט ממיתה התמעט גם ממלקות (קראן אורה).

'ערל... אינן במיתה אלא באזהרה' – מבואר לעיל (יח): שעיקר אזהרתו של ערל ודינו שמחלל עבודה – מהלכה הוא נלמד, ובא יחזקאל והסמיכו בכתוב.
ונחלקו הראשונים בערל שעבד – רש"י והרמ"ה (בסנהדרין פג-פד.) נוקטים שאינו לוקה לפי שאין בו אזהרה מפורשת בתורה אלא מדברי קבלה. ואילו הרמב"ם (ביאת מקדש ו, ח) כתב שערל שעבד – לוקה כמו זר שעבד, אבל אינו חייב מיתה כזר. ומשמע מדבריו שלוקה מלקות דאורייתא ולא מכת מרדות דרבנן. (באגרות משה (או"ח ח"ב לג, ב) באר שלדעת הרמב"ם הערל נכלל ב'בן נכר' מהלכה למשה מסיני והריהו כזר, אבל לא לענין מיתה. ע"ש בבאור הענין).
'... ואני אומר דרמיו בקרא – דלגבי מיתה כתיב והזר הקרב יומת ומשמע הזר הידוע, אבל לגבי מלקות כתיב וזר לא יקרב אליכם, ומשמע כל זר. לא שאני סומך לדרוש קראי מדעתי אלא אגמרא אני סומך, ואפשר דרמוזו בקרא' (שו"ת הרדב"ז ח"ה אלף תנט).

דף כד

'ואי אשמעינן בהמה, דלא מינא דאדם הוא, אבל חבירו דאדם הוא אימא לא, צריכא' – הגם שבכל מקום אומרים 'מין במינו אינו חוצץ' – כאן פסול לפי שאין דרך שירות בכך (תוס' להלן קי.).
ובמסכת יומא (נח.) אמרו מפני שאין יכול לבטל רגל חברו, לכך חוצץ הגם שהוא מין במינו.
בגליון הש"ס על התוס' בובחים שם, העיר על דבריהם מסוגיא דיומא. והטעם שכתבו התוס' מובא גם ברש"י (שבת צג: ד"ה כהן; פסחים סה: ד"ה והא). והראו מקורו מהספרי (שופטים) ומהתוספתא (ריש מנחות). ויש שכתבו שהדבר שנוי במחלוקת התנאים; תנא דבי ר' ישמעאל סבר משום חציצה, ואילו הספרי והתוספתא אינם סוברים טעם חציצה אלא משום דרך שירות.
ע' בזה פלפול נחמד בספר בית ישי קיז.
ואולם מדברי רש"י (בשני המקומות הנ"ל) נראה שאין כאן מחלוקת, ששילב את שני הטעמים. וכן מסתימת התוס' אין במשמע שיש מחלוקת בדבר, שהרי לפי"ז התעלמו מן המפורש בסוגיין ונקטו טעם שאינו מוזכר בש"ס. ונראה כוונתם כמו שכתבו בסוכה (לו. ד"ה מאי) שכל שהוא שלא כדרך, אף מין במינו חוצץ, ואף כאן אין דרך שירות בכך וממילא חוצץ.

'כל שאילו ינטל הכלי ותנטל האבן, יכול לעמוד על רגלו אחת ויעבוד – עבודתו כשרה' – כי באופן זה אין הכלי מעמידו, שהרי עומד גם בלעדיו. וכמו שמצינו בעושה סוכה על גבי האילן: 'זה הכלל כל שינטל האילן ויכולה לעמוד בפני עצמה – כשרה ועולין לה ביום טוב' (סוכה כג.). ואעפ"י שאותה רגל מסייעת ליציבות – מסייע אין בו ממש (כן למדו מכאן בשבת צג:).

ויש לדייק מלשון 'כול לעמוד על רגלו אחת ויעבוד, שגם אילו יכול לעמוד אך אי אפשר לו לעבוד במצב זה – פסולה, שהרי העבודה נצרכת לתמיכת הכלי, נמצא הכלי מעמידו לצורך העבודה [ובשבת צג: מושמטת המלה 'יעבוד'].

'נדלדלה האבן ועמד עליה מהו, היכא דאין דעתו לחברה לא תיבעי לך דודאי חייצא...' – יש שדנו מכאן אודות שן מתנודדת ועומדת לעקירה, שהיא מהוה חציצה בטבילה, כמו האבן שאין דעתו לחברה. מאידך יש מקום לחלק בין אבן דוממת שנדלדלה לשן המחוברת לגוף ועדיין חיותה מן הגוף, אלא שהיא רפויה ונדה. [ושמא תלוי הדבר אם ניתן להשתמש בשן במצבה הנוכחי אם לאו] (ע' אבני נזר ח"ב רס; דובב מישרים ח"א פד; שבט הלוי ח"ב צו; שו"ת אחיעזר ח"ג ל,ה. וע"ע במובא ביוסף דעת קדושין כד מכמה ראשונים אודות שן נדודה שאין בה שימוש, הרייה כנטולה.

ונראה שפירוש 'נדלדלה האבן' – שנעקרה לגמרי מחבורה לקרקע אלא שעומדת על מקומה הראשון ואינה זזה מחמת האבנים שמסביבה, וכאותה שאמרו 'אבני הר שנדלדלו' (ע"ז מו. ע"ש ברש"י, רמב"ם וכו"מ הל' ע"ז ח,ב. וע' ביוס"ד שם). או כ'צמר המדולדל' (בכורות כה: – שנתלש אלא שאחוז ותפוש ע"י שאר הצמר. וכיו"ב ברש"י לעיל יט. ד"ה נימא מדולדלת, ע"ש). ואין להשוות לשן שעדיין קצת מחוברת חיבור עצמי לגוף.

עוד יש להעיר מפירוש כסף משנה (ביאת מקדש ה, יט) בשיטת הרמב"ם, שזה שאמרו 'ודאי חייצא' היינו רק לכתיילה אך אין זו חציצה הפוסלת. ואולם כבר תמהו האחרונים על דברי הכס"מ – ע"ש במשל"מ ועוד. וע' בזה בסמוך).

'נעקרה האבן ועמד במקומה מהו? מאי קא מיבעיא ליה, כי קדיש דוד רצפה עליונה קדיש או דילמא עד לארעית דתהומא קדיש...' – מתוך דברי הרמב"ם (בית הבחירה א, י; ביאת מקדש ה, יט) נראה שפרש באופן אחר מרש"י [והראב"ד]; 'עמד במקומה' היינו האבן שנעקרה, עומדת על מקומה והכהן עמד עליה ועבד [ואפשר שגרס בגמרא 'ועמדה במקומה'. קרן אורה].

ומה שתלו בתחילה צדדי השאלה האם רק רצפה עליונה קדושה או עד לתהום – באור הדבר, שקדושת המקדש הרי היא קדושת מקום ככתוב המקום אשר יבחר, ואין 'מקום' אלא בארץ ולא בדבר המיטלטל, ועל כן אילו לא קידש דוד אלא רצפה עליונה, הרי קדושת המקדש אינה קיימת כי אם כשהרצפה מחוברת, שרק אז חל בה דין 'מקום'. אבל אם קידש עד התהום, אזי גם אם הרצפה מטולטלת לא פקעה קדושת המקדש, אלא שמ"מ צריך שיחול על האבן שנעקרה דין 'רצפה' כדי שלא תהוה חציצה, ומצד זה די במה שהיא מסודרת בקרקע אע"פ שאינה מחוברת. נמצא שהשאלה על כשרות האבן שנעקרה, תלויה בשאלה אם קידש את הקרקע עד התהום או רק את הרצפה העליונה.

אלא שיש להבין את המשך הסוגיא לפירוש זה, שאמרו 'ותיבעי ליה כל העזרה כולה? – לעולם פשיטא ליה דעד ארעית דתהומא קדיש, והכי קמיבעיא ליה: דרך שירות בכך או אין דרך שירות בכך' – והרי לפירוש זה שהכהן עומד על האבן שנעקרה, מה מקום יש לחלק אם רק אבן אחת נעקרה או הרצפה כולה.

אכן נראה שהרמב"ם אינו מפרש שאלת 'ותיבעי ליה כל העזרה כולה' על עקירת העזרה כולה, כי זה ודאי שעקירת הרצפה כולה או עקירת אבן אחת היינו הך, אלא השאלה היא אם דוד קידש רק רצפה עליונה בלבד, הרי כשנעקרה אבן אחת, כיון שחסר שם קדושת מקדש בדין הוא שתיפסל העזרה כולה, ומדוע אתה פוסל רק מקום האבן שנעקרה בלבד, והרי המקדש כמות שהוא בתבניתו נתקדש, לא פחות ולא יותר, כדכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל (דבה"א כח. וע' בגמ' להלן לג. ובסוכה נא ובחולין פג:), וכל שאינו כולו בקדושתו, אין כאן תבנית שלימה ופקעה קדושה מכולו.

ומסיק, אכן ודאי דוד קידש הקרקע עד התהום ולא בטלה קדושת המקדש בעקירת אבן אחת, והספק

הוא רק אם דרך שירות בכך אם לאו, ובזה ודאי אין לפסול אלא מקום האבן ולא העזרה כולה (עפ"י חדושי הגר"ח הלוי הל' בית הבחירה).

א. בספר אבי עזרי (ריש הל' בית הבחירה) חלק על יסוד הגר"ח, שכאשר חלק מבנין המקדש נפסל – פקעה קדושת כולה. לפי שדין 'הכל בכתב' – כתב – אינו אלא לכתחילה. ועוד, זהו דין השייך לשעת הבניה, אבל לאחר שנבנה ונתקדש אינו נפסל ע"י חסרון כל שהוא. ובאר שם את ספק הגמרא לדעת הרמב"ם באופן אחר. אלא שחזר והקשה (בהגהה) על הפירוש שכתב.

ולולי שאיני כדאי הוה אמינא לפרש הגמרא בפשיטות לשיטת הרמב"ם; בתחילה היה מובן הספק כפרש"י, שהכהן עמד במקום האבן שנעקרה, ועל זה הקשה ותיבעי ליה העזרה כולה, כפרש"י. ותירץ: ודאי דוד קידש עד התהום, ועל כן פשיטא שאם יעמוד במקום שממנו האבן נעקרה – עבודתו כשרה, והספק כשעמד על האבן שנעקרה שמה אין דרך שירות בכך.

ואמנם כל הקושיות שהקשו על הרמב"ם מיושבות בפשיטות לפי"ז, אך כנראה לא ניחא להו לגדולים לפרש כן, שלפי זה היה צריך לומר 'לעולם היכא דעמד במקום שנעקרה האבן – כשר, כי קמביעיא כשעמד על האבן'. אך י"ל שרבה זוטי רק ציטט את גוף הספק 'נעקרה אבן ועמד במקומה', והגמרא מנסה לפרש בדרך אחת ואח"כ מפרש בדרך אחרת את עיקר הספק.

ב. לכאורה נראה לפירוש הגר"ח (וכן לפירוש הנזכר, לפי המסקנא) שלרבה זוטי שנסתפק רק מצד 'דרך שירות' משמע שנקט בודאות שמצד חציצה אין חשש. ולכאורה הוא חולק על הספק שאמרו בתחילה בנדלדה אבן ממקומה אם יש כאן חציצה אם לאו. אך הרמב"ם הלא הביא גם את הספק הראשון (בהל' ביאת מקדש סוף פרק ה), ואין במשמע שטעמו שם משום 'דרך שירות' כמו כאן, שאם כן נמצא כופל אותה הלכה ממש בשני המקומות ללא צורך.

ונראה שהרמב"ם הביא את שני הספקות ופרש שאין מחלוקת ביניהם לדינא; כי הספק הראשון הוא בדין חציצה בלבד ואין שם חסרון של 'דרך שירות', לפי שלא נעקרה האבן לגמרי אלא מתנוודת [והרמב"ם כתב 'נתנודה' ולא 'נדלדה'] כמו שלפנינו בגמרא – לפרש שלא נטעה שנעקרה ממש, ואולי גרס כן בגמרא. ומ"מ גם לשון 'נתדלדה' הכי משמע, שלא נעקרה והוחזרה – ע' רמב"ם וכו"מ הל' עכו"ם ט, ב] והספק אינו אלא על דין דלכתחילה, ולכן כתב רק בלשון 'לא יעמוד' ולא כתב 'פסולה', אף לא מצד הספק [וכ"כ הכס"מ שאין זו חציצה הפוסלת. ואמנם כבר תמה המשנה-למלך על דברי הכס"מ, לומר ש'חציצה' שנאמרה בגמרא כהוונה לכתחילה. ונראה שאע"פ שבגמ' אכן היה הספק על דיעבד, אך הרמב"ם פסק כרבה זוטי (שהוא 'לישנא אחרינא') ולדבריו שנסתפק מצד דרך שירות מוכח שאין לפסול בדיעבד משום חציצה. ועוד, מצאנו חציצה שאינה פוסלת בדיעבד, בדרכי הירד"ב וז' בשו"תיו (בח"ה אלף תעב) לענין חציצת בגד פחות מגע"ג בין ידיו לכלי שעובד בו. וצ"ב]. ואילו הספק השני מדבר באופן שנעקרה לגמרי ועמדה במקומה (כפרוש הגר"ח), והספק הוא לענין דיעבד האם דרך שירות בכך אם לאו, אבל לכתחילה בין כך יש לאסור משום לתא דחציצה, שודאי לא גרע מאבן שנדלדה. [ועוד י"ל שאין דרך שירות' היא סברא שמשום כך הרי זו חציצה, כיון שאין הדרך בכך – הרי האבן חוצצת בין רגלו לריצפה, וכדוגמת סברת התוס' בסוכה לו. וכמו שכתבו התוס' להלן קי. בעומד על רגל חברו שאין דרך שירות, והלא אמרו בגמרא משום חציצה – אלא דא ודא אחת היא, כנזכר לעיל]. וזהו שכתב הרמב"ם כאן לשון 'פסולה'.

'לעולם פשיטא ליה דעד ארעית דתהומא קדיש' – אין להקשות מדין מחילות שתחת העזרה שאם הן פתוחות לחוץ – הרי הן חול (פסחים פו.), וגם בפתוחות לקדש דינם קדש רק לענין אכילת קדשי-קדשים ולא לענין שחיטה (כדלהלן נו.). – לפי שמחילות רשות אחרת הן, אבל נעקרה הרצפה שהיא עיקר העזרה – מקודשת (חזון איש זבחים ד, ג).

עוד יש להוסיף לפי מה שפרש החזו"א ביומא (או"ח קכד, ח) שעד תהומא קדיש כלומר כשמגלה את עומקה, פני המקום המגולה מקודש, אך לא הקרקע האטומה, אלא רק פני העזרה הרואים את האויר. לפי"ז יש לומר שמחילות אינן בכלל פני הקרקע.

ובשו"ת תורה לשמה (מובא ברב פעלים ח"ב או"ח כא. ע"ש) כתב שצריך לומר שלפני שקידש דוד את העזרה עשה את המחילות, ובכל אותן מחילות הפתוחות לחוץ – לא קדש אלא את השטח העליון.